

בן-ציון דינור: אינטלקטואל בונה מדינה*

פרופ' בן-ציון דינורג-דינור היה שר החינוך והתרבות השלישי של מדינת ישראל – אך, למעשה, הוא היה, במידה רבה, מעצבה של מערכת החינוך הישראלית בימי ראשית המדינה. דינור היה שר החינוך המשמעותי ביותר מבין שלושת שרי החינוך הראשונים – ואחד החשובים ביותר מבין כל שרי החינוך שהיו לנו עד היום. לפניו התנהל 'ציד נפשות' בין כל הזרמים הפוליטיים בחינוך, שהטיל צל כבד על כל הפעילויות החינוכיות. דינור מירכו את המערכת, איחד את זרמי החינוך (הלא-דתיים) והנהיג את הממלכתיות בחינוך (הכללי והדתי).

על מנת לקבל מושג על חשיבות פעילותו של דינור מן הראוי להתבונן ולו גם במקצת על פועלם של שני שרי החינוך שקדמו לו. בתקופת כהונתה של הממשלה הראשונה של ישראל (הממשלה הזמנית), ממאי 1948 עד מרץ 1949, משך כעשרה חודשים, לא מונה שר לענייני החינוך והתרבות. כיוון שהזרמים המפלגתיים השונים החזיקו לפחות ארבע מערכות חינוך נפרדות נראה תפקירו של שר חינוך מיותר, ואולי אף כעשוי לאיים על יציבותה של הקואליציה. רק אחרי הקמת הממשלה הנבחרת הראשונה, בחורף 1949, מונה ח"כ זלמן רובשוב (שו"ר) לשר החינוך הראשון.

מינויו של שו"ר לא התרחש בטבעיות. תחילה לא היה ברור למפא"י, המפלגה ההגמונית של אותה העת, כי נחוצו שר מן המניין שיעמוד בראשות משרד החינוך. בפברואר 1949 התקיים דיון ארוך במפא"י סביב הצעתו של משה שרת כי שר החינוך לא יהיה שר רגיל, אלא שר מסוג ב'. הוא הציע את התואר "נציב חינוך" – ואמר: "זה לא מחייב שאותו אדם [אותו נציב חינוך – צ"צ] יהיה דווקא חבר ממשלה, אלא הוא יהיה קשור לראש הממשלה"¹. גם מאוחר יותר לא היה ברור לראשי מפא"י כי עליהם לתבוע את תפקיד שר החינוך למישהו מאנשיהם. על משרד הביטחון, משרד החוץ, משרד האוצר, משרד העבודה ואפילו על משרד התחבורה – סירבו לוותר. אולם, תיק החינוך נראה להם פחות חיוני הם היו מוכנים למוסרו למפלגות אחרות (אם כי לא לדתיים). כך, הציע שרת כי שר החינוך יהיה יצחק גרינבוים, שניגש ברשימה נפרדת לבחירות הראשונות – וכלל לא נבחר.

אחרי ששתי הצעותיו של שרת נדחו, ובמפא"י הוחלט כי הם חייבים למצוא שר חינוך ממפלגתם, נשאלה השאלה: מי הוא המועמד הראוי? למפא"י היו שלושה מועמדים מועדפים: דוד רמז – שעסק בנושאי חינוך עוד בימי הוועד הלאומי; ישראל גורפינקל (גורי) – שעמד בראש 'המרכז לחינוך' בהסתדרות; פנחס לוביאניק

* [המאמר מבוסס על הרצאה בכנס מדעי על 'אינטלקטואל בחברה היהודית המודרנית', שהושמעה בינואר 1995, בבית-ברל]

1. דיוני לשכת מפא"י וחברינו בהנהלת הסיעה ובממשלה, 22.2.49, ארכיון בית-ברל (להלן: ב"ב).

(לבון) – מנהיגה של התנועה החינוכית 'גורדוניה'. אולם: רמז העדיף את תיק התחבורה (בדיון במפא"י נטען כי אחריות על משרד זה תועיל יותר למפלגה, כיוון שמדובר בכעשרת אלפים מועסקים). גורי ולבון – העדיפו לפעול בהסתדרות (שם האחריות היתה ברורה ומוחלטת יותר והתקציבים היו מרובים).

רק אחרי שירדה מועמדותם של אישים אלה עלתה מועמדותו של שז"ר לתפקיד שר החינוך. היא עלתה למרות שהכל ידעו כי שז"ר, אינטלקטואל ועילוי משכמו ומעלה, מחוסר לחלוטין כישורי אירגון וביצוע. מזכיר המפלגה, ז' אהרונוביץ (ארן), שהמליץ לבחור את שז"ר כשר החינוך והתרבות הראשון, אף ציין לחבריו לפני הבחירה: "ישנה שאלה באיזה מידה זלמן יוכל להשתלט על העניינים". נציגת הנשים, בבה אידלסון התנגדה בתוקף לבחירה זו כיוון שלדעתה "זלמן] לא יהיה בעל בית לחינוך". פ' לבון היה, כדרכו, חד וחריף ואמר: "יש לי חששות כבדים מאד בקשר למועמדותו של הח' זלמן. מיניסטר לא צריך להיות פרופסור באוניברסיטה, אולם [הוא צריך להיות] קודם כל אדמיניסטרטור טוב". גם לאחר עשרות ישיבות של משא ומתן קואליציוני שנדרשו להרכבת הממשלה הראשונה – עדיין ביקש לבון כי החינוך יועבר למפלגה אחרת, כיוון שחשש מתפיקודו הצפוי של שז"ר.

שז"ר נבחר לכהונת שר, כמידה מסוימת בליתי-ברירה, ולמרות כל ההתנגדויות. ואכן, כהונתו ניתנת לסיכום במילה אחת: כישלון. הוא נכנס לתפקידו במרץ – 1949 ופוטר (ניסוח מדויק יותר: התפטר) באוקטובר 1950. בן-גוריון הודיע בכנסת כי שז"ר נאלץ לעבור למשימה לאומית ראשונה במעלה ואחרת. הכוונה היתה למנותו לשגריר במוסקבה, אך השלטונות הסובייטיים התנגדו ומינוי זה כלל לא יצא לפועל. ב-18 החודשים שהיה בתפקידו – הוא הוחלף פעמים אחדות על-ידי שר התחבורה דוד רמז (שבכל פעם ניסה להוציא עבורו ערמונים אחרים מן האש: פרשת "החינוך האחיד" של ילדי המחנות וחינוך ילדי תימן, המו"מ עם המורים על משכורתם ועוד). כל הממשלה הראשונה היתה מפוצלת ומעורערת בגלל שאלות החינוך ולשז"ר מן הסתם אחריות אישית לא מבוטלת לכך.²

ב-1/11/50 תבע ראש הממשלה מדוד רמז לנטוש את משרד התחבורה והורה לו להתמנות לתפקיד שר החינוך והתרבות. רמז קיבל עליו את המינוי, אולם, לא הצליח למנוע את המחלוקת הקשות בין חילוניים ודתיים בשאלות החינוך. אחרי פחות מארבעה חודשים, בפברואר 1951, נפלה כל הממשלה בהצבעת אי-אמון בשאלות אלו (ובעיקר בשאלת זרם העובדים הדתי).³ רמז נפטר מהתקף לב כשלושה חודשים לאחר נפילת הממשלה (ב-19 במאי 1951) וערב הבחירות לכנסת השנייה, שנערכו ב-30 ביולי 1951. סך הכל הספיק רמז לכהן פחות מחצי שנה כשר החינוך והתרבות השני של מדינת ישראל.⁴

2. על פרשת "החינוך האחיד" ועל ועדת חקירה ממשלתית שהוקמה בזמן כהונתו של השר שז"ר כדי לברוק את נושא החינוך של ילדי העולים, ראה בספרי ימי כבוד הדינות, ועדת חקירה על חינוך ילדי העולים (1950), קריית שדה-בוקר 1993; על תפיקודו של שז"ר ראה בספרי עלי גשר צר, מערכת החינוך בימי ראשית המדינה, קריית שדה בוקר 1997.
3. על זרם העובדים הדתי ראה מאמרי 'זרם העובדים הדתי' – תולדות נסיון שנכשל לבניית גשר בין חילוניים ובין דתיים, ר' שפירא וא' כשר (עורכים), דשפים, היבטים היסטוריים, פילוסופיים וחברתיים של החינוך, תל-אביב תשנ"א, עמ' 121–154.
4. על-יך ראה בהרחבה בספרי עלי גשר צר, החינוך בישראל בשנות המדינה הראשונות, קריית

המנבאים שחורות צדקו איפוא בתחזיתם. האינטלקטואל זלמן שז"ר נכשל בתפקיד ביצועי-ניהולי. אבל, גם אחרי הבחירות לכנסת השנייה, באוקטובר 1951, מונה כשר חינוך – אינטלקטואל אחר: פרופסור בן-ציון דינבורג (דינור). דינור היה פרופסור מוכר וידוע עוד בימי המנדט הבריטי ובימי הקמת המדינה. הוא זכה להימנות על סגל מורי ההיסטוריה באוניברסיטה העברית החל משנת 1936 (למרות שמחמת המהפכה הרוסית חסרו לו תעודות אקדמיות, והוא – כדבריו ברגעים של בריחות דעת ושל הצטנעות מוגזמת – אמר כי "התקבל לאוניברסיטה עם תעודת לידה בלבד...."⁵). בכנסת הנבחרת הראשונה כיהן כחבר כנסת ברשימת מפא"י. דינור הוצע לתפקיד ממש שעות ספורות לפני הרכבת הממשלה. ערב הצגת הממשלה בכנסת על ידי ראש הממשלה, עוד היה ויכוח במפא"י על מועמדה הראוי לתפקיד שר החינוך. בן-גוריון הציע כי שר החינוך יהיה אליעזר ליבנשטיין-ליבנה. שר האוצר אליעזר קפלן ושרת העבודה גולדה מאיר – התנגדו בתוקף. גולדה אף איימה שתתפטר מן הממשלה אם ליבנה ימונה (אם כי היא חזרה בה מאימה אחרי יום אחד). גם ידידו של בן-גוריון שמואל יבנאלי ויו"ר הכנסת יוסף שפרינצק התנגדו בחריפות לליבנה. שני האחרונים ומוזכיר המפלגה, זלמן אהרונביץ-ארן, הציעו את פרופסור דינור הקשיש, שהיה אז בן 67 (שנתיים מבוגר מ'הזקן'). בן-גוריון פנה אל דינור טלפונית, וזה אחרי רבע שעה, אחרי שהתייעץ עם אשתו, השיב בחיוב. כעבור שעות אחדות הוצג דינור ברשימת השרים בכנסת ונתמנה כשר החינוך והתרבות השלישי.⁶

את תקופת כהונתו של דינור אעז לסכם בצירוף מילים (ששימש את הפילוסוף מרטין בובר בהקשר אחר): "אייכישלון למופת". למרות שדינור היה פרופסור – הוא לא היה כלוא במגדל שן. הוא נולד בשנת 1884 בחורול, עיירה קטנה ליד העיר פולטבה. סבו עמד בראש הקהילה היהודית באותה עיירה. חינוכו היה דתי-מסורתי ובגיל 18 הוסמך לרבנות. אבל, כבר בסמוך להסמכתו ניתק באופן חד את קשריו עם העולם האורתודוקסי והתקשר לחוגי ההשכלה והציונות הסוציאליסטית. כמו יהודים רבים – ובעיקר כמו אינטלקטואלים יהודים רבים – נקרע גם הוא בין האידיאולוגיות והתנועות השונות של ראשית המאה. בחירתו בציונות לא היתה בחירה טבעית, ולמעשה במבט לאחור נראה כי רק הרף-עין הפריד בינו ובין תנועות ואפשרויות אחרות.⁷ אחי שלמה, שהיה צעיר ממנו בשבע שנים, בחר בקומוניזם. אותו אח – שהיה כמאמר אחד מפקידי הממשלה "מן הקומוניסטים המעולים ביותר", "חבר נעלה, אהוב ביותר במפלגה" – מת ב-1922. אחת השמועות שהגיעו למשפחה היתה כי הוא נהרג בעת ש"נשלח לבצע משימת טיהור" באחד ה"קינים" של שחיתות.⁸

שדה-בוקר, 1997.

5. על-פי: "בער, לזכר בן-ציון דינור, ההיסטוריון היהודי, צינן, שנה ל"ז, ירושלים תשל"ב, עמ' 221.
6. יומן בן-גוריון, 5/10/51 ר' 7/10/51. ראה גם את מכתבה של גולדה לבי"ג מיום 7/10/51, אמב"ג, תיקי המכתבים. במכתב זה חחרת בה גולדה מהתפטרותה יומיים קודם לכן.
7. ראה, למשל, בביוגרפיה שכתב דינור את תיאור שיחתו עם ד"ר אייגר, יושב ראש מפ"צי השכלה – ששואל את דינור ערב מהפכת אוקטובר 1917 מדוע הוא משתייך לקבוצה הדימוקרטית ולא לקבוצה הציונית ומוסיף: "מה לכוהן בכית הקברות?... הציונים אינם די ציונים בשבילך...". ב"צ דינור, בימי מלחמה ומהפכה, זכרונות ורשומות מדרך חיים, תרע"ד-תרפ"א, ירושלים 1960 עמ' 284.
8. שם, עמ' 511-512.

שנות המהפכה והשנים שאחרי המהפכה היו שנים קריטיות לעם היהודי – והן היו גם שנים הרות-גורל ביותר בחייו של דינור. הוא הילך לצדי השלטונות המהפכניים ונראה שזכה למעמד של 'פרסונה גראטה' בחוגיהם.⁹ את שנת 1920 הגדיר דינור כ"שנה במחיצתו של ביאליק". בספרו האוטוביוגרפי 'בימי מלחמה ומהפכה' הוא מספר כי בשנה זו זכה ליהנות מעשרות שיחותיו עם ביאליק ומהשראתו של המשורר הלאומי "כמעט יום יום".¹⁰ באותה שנה הוא הכריע סופית בעד הצטרפות לקבוצה גדולה של סופרים ואישים יהודים, בראשותו של "המשורר הלאומי", ועלייה לארץ-ישראל. הם הצליחו לקבל ב-1921 את אישור השלטונות הרוסיים והפליגו מאודיסה לארץ, כחבורה גדולה ראשונה, אחרי חבורת עולי 'רוסלאן'. בקבוצה היו, בין היתר, יהושע רבניצקי, אלתר דרויאנוב ודינור. ערב ההפלגה ארצה – וכביטוי של דינור "על 'צוררות' המטען שלנו" – הוא ישב ורשם על פיסת נייר את התוכניות ששאף להגשים בארץ. מדהים לקרוא זאת היום, ביודעינו כיצד הצליח להגשים את כל תוכניותיו, ואף מעבר להן. על פיסת הנייר כתב:

אשתדל לחבר שם ספר תולדות-ישראל, ספר לימוד וקריאה בשביל תלמידי בתי-הספר, שיתאים לארץ. ספר זה יהיה שונה מכל ספרי ההיסטוריה שיש לנו בגולה. במרכזו ההרצאה צריכה לעמוד ארץ-ישראל ותולדות ישראל בארץ זו. מלבד זה אשתדל להוציא לאור ספר כולל לכל המקורות שישנם לתולדות ישראל בארץ מימי בריכותבא עד ימינו אלה. ואחרי כן אכתוב את תולדות ישראל בארץ... אסייע ליסודה של חברה עברית לחקירת הארץ, ושל חברה היסטורית עברית; אסייע לייסד ארכיון מרכזי בירושלים; וראשונה צריך יהיה להשתדל שיאספו בארכיון זה כל החומר הנוגע לתולדות התנועה הלאומית ותולדות היישוב החדש; אסייע להוצאת ספר שנה שיהיה מוקדש לתולדות הספרות העברית החדשה; אחת מעבודותיה הראשונות של החברה צריכה להיות: להכין ולהוציא לאור ספר שיכלול בקרבו את כל הידיעות הפזורות בספרות הערבית ובלשון הערבית שיש להן שייכות לתולדות ישראל, ולתרגם אותן לעברית...¹¹

דינור היה בן 37 כאשר עלה ארצה. למרות גילו המבוגר יחסית, כיוון שהיה ידוע ובעל-קשרים ענפים, נקלט מייד כמורה בבית מדרש למורים בראשותו של דוד ילין בירושלים (מ-1923), תוך שנים אחדות החליף את ילין – והתמנה למנהל בית המדרש. במקביל לעבודתו החינוכית – הפך פעיל-ציבור בירושלים, הן בחוגי מפא"י והן בחוגים על-מפלגתיים.¹² ב-1936 הוזמן דינור להרצות באוניברסיטה העברית של ה-הצופים והיה מראשוני החוקרים במכון למדעי היהדות (יחד עם שמחה אסף, יוסף קלוזנר, נחום אפשטיין, גרשום שלום, יצחק בער ואחרים).

9. הביטוי 'פרסונה גראטה' הוא ביטוי של ביאליק על דינור. ביאליק ביקש מדינור לנצל את מעמדו ברוסיה ולבקש מן השלטונות כי תאושר הקמתה של 'אוניברסיטה לעם בלשון העברית'. דינור הגיש את ההצעה – אולם, זו נדחתה. שם, עמ' 442-444.
10. שם, עמ' 442.
11. שם, 517-518.
12. ראה, למשל, על פעילותו בימי השואה: ח' אשכולי (וגמן), אלם, מפא"י לנוכח השואה, 1939-1942, ירושלים, 1944, עמ' 313 ו-351. או: ד' פורת, "אל-דמי" – אנשי רוח בארץ-ישראל נוכח השואה, 1943-1945, 'הציונות', ח', (תשמ"ח), עמ' 245-275 ועוד.

כאמור, מינויו לשר חינוך היה מפתיע, בעיקר בגלל גילו הגבוה.¹³ יחד עם זאת, אנו רואים על פי הסקירה הביוגרפית, כי במינוי היה גם היגיון. סוד הצלחתו של דינור בכהונתו כשר החינוך היה קשור בניסיונו הרב בשדה החינוכי, בסמכותו האישית הרבה, במקובלותו הפוליטית ובכישוריו הארגוניים. כישוריו האינטלקטואליים-הרוחניים הוסיפו לו – אם כי נראה כי לעיתים הם קיבעו אותו לדוגמות ולאידאולוגיות חד-מימדיות. הוא זכה לכהן בתפקידו כשר החינוך והתרבות ארבע שנים תמימות – כפליים מתקופת הכהונה המשותפת של שני קודמיו לתפקיד.¹⁴

בתקופת כהונתו של דינור: אורגן מחדש משרד החינוך – ומונו לו בעלי תפקידים בכירים (אחרי שרוב ימי שז"ר לא היה למשרד אפילו מנכ"ל); נחקק 'חוק חינוך ממלכתי, תשי"ג-1953' שני הזרמים החילוניים "זרם העובדים" ו"הזרם הכללי" – אוחדו. "זרם המזרחי" הפך מזרם פוליטי למערכת ממלכתית-דתית; הוכנה "תוכנית לימודים אחידה" לבתי הספר היסודיים הממלכתיים והממלכתיים דתיים (1954-1955); הוקמו גופים פדגוגיים מרכזיים (מועצת החינוך, ועד החינוך, הפיקוח המרכזי); פותח מאד החינוך התיכון, גברה האקדמיזציה בהכשרת המורים וקודמו מוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל; הוחלט על הקמת "יד ושם" ועוצבו דפוסים של הנצחת השואה ושל שילוב הגבורה; נקבע כי יוענקו "פרסי ישראל" (דינור עצמו זכה פעמיים ב"פרס ישראל" אחרי שפרש מכהונתו כשר: ב-1958 זכה בפרס ישראל למדעי היהדות וערב פטירתו, ב-1973, בפרס ישראל לחינוך) ועוד.

על כל פעילויותיו של דינור כשר השפיעו מאד השקפותיו האידיאולוגיות הציוניות המוצקות והחד-משמעיות. מיכאל קרן פותח את ספרו *העט והחרב* בתביעה של גורג' שטיינר מן האינטלקטואל היהודי "להישאר בכפור, מחוץ למקלט הקודש של הלאומיות".¹⁵ אם יש אינטלקטואל שהוא סמן הפוך לשטיינר – רצצה 'לחמם' את התנועה הלאומית ב'אש' יצירתו האינטלקטואלית – הרי זה דינור. דינור מיוזג את עטו של האינטלקטואל עם חרב הלאומיות ותמצית חייו הייתה שילוב מוחלט של שני העולמות ששטיינר תבע כי יפרדו: "המולדת והטקסט".

במאמר מקיף שכתב דינור כשנתיים לפני שנבחר להיות שר החינוך, מאמר שכותרתו: "הנס של תקומת ישראל ויסודותיו ההיסטוריים" (מאמר בן כשישים עמודים עם 473 הערות מלומדות, המפגינות ידענות מרובה) – כתב דינור:

אמנם צדק בן-גוריון במימתו ש'מבחן הציונות אינו בניסוחה, אלא בביצועה'. אולם, מאידך, אין ספק כי בהירות בניסוח משימותיה של התנועה [הציונית] ערך רב לה גם בביצוע. בהירות באידיאולוגיה החברתית ובתוכנית הפעולה המדינית של כל תנועה מעלה את כושרה לשמש

13. מ' שרת מספר ביומנו כי גם בשלהי 1955 היו ששקלו לבקש מדינור, אז בן 72 (!), לקבל עליו קדנציה נוספת כשר החינוך והתרבות. מ' שרת, *יומן אישי*, תל-אביב 1978, עמ' 1202.

14. משה שרת מספר ביומנו כי אחרי כשנתיים וחצי, באפריל-מאי 1954, דינור ביקש לפרוש מתפקידו בטענה כי הוא חרד לחייו והתפקיד של שר החינוך והתרבות, פוגע בכריאותו. אולם, הוא נתרצה להמשיך וסיים את כל הקדנציה. מ' שרת, *יומן אישי*, תל-אביב 1978, עמ' 479, 485, 496-497, 517.

15. מ' קרן, *העט והחרב*, לבטיה של האינטליגנציה הישראלית, תל-אביב 1991, עמ' 7. אגב, מפליא כי דינור כלל אינו נזכר בספרו של קרן.

כמצע רוחני לליכודם של הרבים לשם הגשמת משימותיה ומגביר את יכולתו הנפשית של היחיד להזדהות אישית עם משימות אלה¹⁶

בכל דרכו של דינור כהיסטוריון הוא ניסה 'להבהיר' את האידיאולוגיה הציונית – והבהרה זו הייתה מלכתחילה בעלת שליחות מדינית-חינוכית. כל מגמתה של ההיסטוריוגרפיה שלו הייתה לשרת את העם בתהליך התקומה. המילים שנשא וכתב נועדו מלכתחילה להיות תחמושתה של המהפכה.¹⁷

מפורסמות הן שתי פגישותיו של בן-גוריון עם סופרים, משוררים ואישירוח בשנת 1949. אלו שתיים מן הפגישות החשובות ביותר של בן-גוריון עם מה שהוגדר על-ידו כ"האינטלקטואלים" (רבנים, לדוגמא, לא נכללו בהגדרה זו. רק אישים ספרדיים בודדים נחשבו ראויים להיות מוזמנים לאותן פגישות. נכתו בהן רק נשים יחידות). פרופ' ב"צ דינור היה מאד דומיננטי באותן שתי הפגישות. בראשונה היה אחד הדוברים הראשונים והראשיים, ובשנייה נשא את הרצאת הפתיחה. בשתי הפגישות ייצג דינור עמדות חותכות ולפיהן יש לעצב את העם "בטמפו אחר", ו"מחדש" – על פי האידיאולוגיה הציונית שהאמין בה. הוא הזהיר מפני "תיבת נח" שנוצרה בארץ – וקרא, בעיקר, לעיצוב דינמי של העולים החדשים. בפגישה הראשונה, ב-27/3/49, אמר על העולים: "הם זקוקים לתרבות חדשה לגמרי, בכל שטחי החיים, אף בהווי. כי גם ההווי, גם המאכל, הבגד והגוף – כל זה הוא אחר. זוהי מהפכה". הוא הזהיר: "דמותו החדשה של האדם בישראל... תטושטש, אם לא נדע להטביע דמות זו על ההמונים העולים". דינור תבע נמרצות "לחפש דרכים, להנחיל לעם... חלק מינימאלי, יסודי ומגובש של תרבות ישראל".¹⁸ לו, לדינור, הייתה השקפה ברורה מהי "תרבות ישראל": תמציתה הייתה ממוקדת בארץ-ישראל ותכניה החשובים היו התכנים הסוציאליים-מוסריים. שליחותה של הדת הממוסדת – עבורו – נסתיימה.

בפגישה השנייה, שנערכה ב-11/10/49, אחרי שעלו ארצה כ-200,000 פליטים משואת אירופה וכ-100,000 עולים מארצות האיסלאם, קבע דינור כי חלקים ניכרים מן העלייה החדשה "מסוככים תסביכים קשים מאד בגלל כל מה שעבר עליהם". הוא הזהיר מפני אי-ההתאמה בין הממדים של עליית ההמונים ובין תהליכי קליטתם הרוחנית וקבע כי העלייה "עלולה תוך שנים אחדות לשוות דמות אחרת לישראל בארצו". דינור, באותם הימים חבר בכנסת הראשונה, קרא לממשלת-ישראל למנות "מועצה מרכזית בעלת סמכות גדולה לענייני הקליטה הרוחנית" ואמר כי "מועצה זו צריכה להתוות את שיטות העבודה, [ו]לפקח על ביצועה".¹⁹ אגב, עמדות אלו של

16. ב' דינבורג, א' בונה ור' בנימין (עורכים), שיבת ציון, ספר שנה לחקר ציונות ותקומת ישראל, א, (ירושלים תש"י), עמ' 73.

17. ראה את 'הודאתו' של דינור עצמו בשנותיו האחרונות כי הוא "חלק של המאבק": ב"צ דינור, במאבק הדורות ירושלים, תשל"ה, עמ' 7. כמו כן ראה: ע' שוחט, 'מקומה של ארץ-ישראל בהיסטוריוגרפיה של בן-ציון דינור', ירושלים: מחקרי ארץ-ישראל, ב/ה, תשט"ז, עמ' שיט-שכג. י' ברנאי, 'מגמות בחקר היישוב היהודי בארץ-ישראל', קתדרה 42, (טבת תשמ"ז), בעיקר מעמ' 107 ואילך.

18. ארכיון המכון למורשת ב"ג (להלן: אמב"ג), תיקי הפגישות.

19. שם, שם. על שתי הפגישות ראה גם בספרו של מ' קרן, בן-גוריון והאינטלקטואלים.

דינור – שיהיו ודאי שיכנו אותן עמדות אטאטיסטיות, כפי שכינו עמדות דומות של בן-גוריון – אפיינו באותם דיונים אישים רבים, כולל את פילוסוף האינדיאנה מרטין בובר. גם הוא, באותן פגישות, דיבר על "קליטה אמיתית" של העולים ועל כך שיש "לעצב את דמותם בדפוסה של האומה". גם הוא קבע כי יש "לצור צורה לחומר אנושי שאין דומה בדבריימיהם של הדרות האחרונים זכר לחומר אנושי שכמותו, ושאינו נוח כל-כך לקבל צורה".²⁰

אחד הנפגעים מעמדותיו של דינור כלפי העלייה החדשה היה ישראל ישעיהו ממנהיגי יהדות-תימן, באותם הימים על סף כניסתו לכנסת. במאמר מעניין שפרסם בדבר יצא ישעיהו חוצץ כנגד שורה של אישים – ודינור ביניהם – אשר חששו מן ה"איכות הירודה" של העולים מארצות המזרח שעלו ארצה ב-1949 (חלקם בעלייה הגדולה של אותה שנה הגיע לכמחצית מספר העולים). ישעיהו טען – גם כלפי דינור – "המחשבות המתגלות תוך כדי פחד זה מן העלייה מארצות המזרח הן ממש מפחידות".²¹ מן הראוי לציין בהקשר זה גם פן אחר של דינור. הוא היה הראשון שהורה להכניס לתוכניות הלימודים את מה שהוא כינה "ספרות העדות". ביוזמתו הוכנסו רב סעדיה גאון, הרמב"ם, רבי חיים בן עטר, שלום שבזי ואחרים לכל תוכניות הלימודים. דינור ביקש "שכל עדה תראה עצמה מיוצגת על ידי סופר בעל רמה... כי על-ידי כך תהיה עדה אחת חדורה כבוד לעדה אחרת".²²

דינור הוא, במידה רבה, 'אבי החינוך הממלכתי' בישראל. הוא זה שהצליח להוליך ל"חוק חינוך ממלכתי-תשי"ג", את הקו שבן-גוריון דחף אליו משך יותר מעשרים שנה.²³ בעת הוויכוחים במפלגתו בעד ונגד החינוך הממלכתי, הביע דינור עמדות תקיפות מאד נגד הזרמים החינוכיים הפוליטיים-מפלגתיים. שם אמר: "בפיצול החינוך אני רואה מקור של שחיתות והרס המדינה". הוא קבע כי זה נותן פתח ל"סכנות איזמות מצדדים שונים" – והבליט במיוחד את הסכנות מצד החוגים הקלריקליים. הוא טען כי 56 מדינות הכירו במדינה – אולם, בישראל גופא לא כולם עוד הכירו בה", וכיוון את חיצו לציבורים דתיים.²⁴

לקראת הגשת חוק חינוך ממלכתי לכנסת, עריץ חתר דינור לכך שהמערכת החינוכית הממלכתית לא תתפצל לשתי מערכות נפרדות לחלוטין – זו של דתיים וזו של לא-דתיים. הוא הציע תוכנית לימודים מינימלית 'אחת', משותפת ל'כל' בתי הספר היסודיים בארץ, שתהא "מושגתת על ערכי תרבות ישראל, על יסודות של חברה מתוקנת וחדורת רוח של חלוציות ועבודה". החינוך הממלכתי אשר קיווה לו היה צריך להיות חינוך אחד (עם גיוון מסוים שהציע הן לחינוך הדתי, הן ל'זרם הכללי' והן ל'זרם העובדים').²⁵

20. שם, פגישה מיום 27/3/49.

21. ישעיהו, 'צל ה"איכות" ופחד ה"אורינטליות"', דבר, 20/9/49.

22. פרטיכל ועדת החינוך של הכנסת, 6/3/52, ג"ה, גל' 1069, חיק 1350.

23. על עמדותיו של בן-גוריון ראה במאמרו החשוב של ש' רשף, 'בן גוריון והחינוך והעבר והממלכתי' קתדרה 43, (מרץ 1987).

24. פרטיכל משיבת ועדת החינוך במרכז מפא"י, 27/3/52, ארכיון העבודה, מכון לבון (להלן: א"ה, IV215 תיק 19).

25. הצעתו המפורטת של דינור – שהיא הצעה משותפת לו, לרחל צברי, לעמי אסף ולחנך ריינהולד (רינות) – הוגשה למרכז מפא"י אשר דן בשאלת החינוך הממלכתי ב-6-7 בפברואר 1953,

אבל, הרקע להצעותיו אלה של דינור – הקו האידיאולוגי של המנהיגים שידעו היטב איזה 'יהודי חדש' ברצונם ליצור, החטיפות של ילדי העולים והכפייה האנטי-דתית הקשה שהייתה בשנות המדינה הראשונות בעיקר בתחומי החינוך – הביאו לידי כך שהחוגים הדתיים התקשו לסמוך על הצעותיו ועל הצעות חבריו.

כמה חודשים אחרי שפרופסור דינור נכנס לתפקידו הוא ביקש לחזק את הסמכות הצנטרליסטית של משרד החינוך והתרבות (שנשלט באופן כמעט מוחלט ע"י פקידים בכירים ומפקחים חינוכיים רבים שהשתייכו למפא"י). בדיון מפלגתי פנימי, קרא ליצור במדינת ישראל "מוסד עליון של קבע, כעין פרלמנט לתרבות וחינוך". השר ביקש כי גוף זה יהיה "נבחר על-ידי התושבים שיוכנס לחוקה". הוא לא הבהיר די את סמכויות אותו פרלמנט – אך נראה שביקש לקבוע מדיניות חינוכית ממלכתית צנטרליסטית, בעזרתה של הדמוקרטיה. כפי הנראה כל כוונתו הייתה לזכות ברוב דמוקרטי שיאפשר לו ולתנועתו להיות יותר סמכותיים, ולהנחיל את עמדותיהם לכל. דינור טען כי בעניין זה "איננו המחדשים הראשונים". "זה קיים באירופה, בסקנדינביה ואפילו ברוסיה בימי המהפכה". לחבריו סיפר: "אני עצמי השתתפתי בעיבוד קווי פעולתה" (ברוסיה, ערב עלייתו ארצה – צ"צ).²⁶

גם בדיון פנימי אחר – כחודש וחצי קודם לדיון שהוזכר לעיל – הזכיר דינור את חוויותיו הרוסיות. הוא ביקש מחבריו במפא"י ללמוד מהן לקח. הדיון הפעם היה בן יום שלם, ואותו ניהל בן גוריון עם חבורה מצומצמת של בכירי מפא"י. כותרת הדיון הייתה: "הפעולה הרעיונית והחינוכית של תנועתנו בשעה זו". הדיון נערך בעקבות אווירה של משבר במדינה אחרי ימי 'השוק השחור', עצירת העלייה, הניסיונות המאכזבים לארגן פעילות התנדבותית במפלגה ועוד. בדיון זה הילל דינור את המהפכנים הרוסים ש"אחד הכוחות שלהם היה בזה שידעו להוציא משורותיהם אנשים לא מתאימים". לבון העיר לו מייד בקריאת ביניים רמה: "איזו הגדרה זו? מפא"י וכלי רחמים?" דינור השיב:

כאשר נכנסתי למשרד החינוך פיטרתי איש אחד משום שמצאתי כי הוא פסול. באה משלחת של חברים וטענו נגד זה היות והוא חבר המפלגה...התביישתי בזה. אם המפלגה לקחה עליה את השלטון צריך שיהיה לה תוקף מוסרי ומעשיה צריכים להיות הולמים את המטרה.²⁷

למרות היכרותו הקרובה את המשטר הקומוניסטי – ואולי בגלל היכרות זו – דינור שימש עד שנת 1952 יו"ר "ארגון ידידי ברית המועצות" (ארגון היכרות שעד אז מפא"י תמכה בו). הפגיעות של סטלין וחבר מרעיו, שללא כל ספק היו ידועות לו, ביהודים וביהדות – לא מנעו אותו לקרוא לידידות של מדינת ישראל גם עם המשטר הקומוניסטי-סטליניסטי.²⁸

לקראת 'חוק חינוך ממלכתי' שאושר סופית אחרי כחצי שנה. אמב"ג, תיק מרכז מפא"י.

26. פרטיכל ועדת חינוך ותרבות שהתקיימה במרכז מפא"י, 27/3/52, א"ה, TV215, תיק 19.

27. יום עיון על הנושא: 'הפעולה הרעיונית והחינוכית של תנועתנו בשעה זו', 14/2/53, אמב"ג.

28. איש סיעת השמאל, א' ברמן, שאל בתרעומת רבה את דינור על פיסקה במסמך המשווה את הקומוניזם לפשיזם איך הוא, כי"ר ארגון ידידי ברה"מ, מאשר "הפיסקה הפושעת המכילה הגדרה מחפירה!?!". פרטיכל ועדת החינוך של הכנסת, 1/7/52, ג"ה, גל' 1069, תיק 1350. באותם ימים דינור היה על סף היתנתקות מאגודה זו. קרוב לשנה מאוחר יותר, בדיון בכנסת ביום

כפי שכבר הזכרתי, דינור היה אחד האישים התקיפים במפא"י שהתנגדו לאורתודוקסיה הדתית הממוסדת. בישיבה של מועצת החינוך, גוף שבסופו של דבר היו לו פחות סמכויות ממה שציפה מייד אחרי שנבחר לשר, אמר דינור: "היננו דור ראשון לתקומת ישראל. עלינו לחנך את עצמנו בכל מעשינו כדי שנוכל לבנות את 'ישראל' ולא את 'ר' ישראל'²⁹ השקפת עולמו קראה לעיצובו של 'היהודי החדש' שבתחומים רבים, כולל בנושא היחס לערכי הדת, צריך להיות היפוכו של 'היהודי הגלותי'. הוא ראה כמשימה מרכזית של מערכת החינוך שהוא הועמד בראשה "לטפל בדמות האדם מישראל, בכושרו ובכוח האיתנות הנפשית שלו"³⁰. איך קיווה להשיג איתנות זאת? קודם כל על ידי כך שהיהודים יאמינו 'בעצמם' ויחדלו לבטוח באחרים (כולל כי יחדלו לבטוח בניסים שמימיים). באותו דיון, בהינף מילולי שנדמה היום חד ונורא מאין כמותו, מאשים דינור כי "אשר קרה בגולה (בימי השואה - צ.צ) בא משום שנשכרה האיתנות הישראלית. היהודים חדלו להאמין בעצמם והאמינו באחרים, ולכן לא יכלו לעמוד בשואה"³¹.

דבריו אלה של דינור מוליכים אותנו ישירות ל"חוק זיכרון השואה והגבורה - יד ושם, תשי"ג" - שדינור היה מהגיו ומנסחיו. חוק זה לא רק שהביא להקמת מוסד "יד ושם" בשנת - 1954 אלא הוא גם קבע לעשרות שנים את דפוסי ההנצחה והטקסים בארץ בימי הזיכרון לשואה. דינור היה אחד האישים הבולטים שלחמו להנחלת הצירוף "שואה וגבורה". כאשר הביא את החוק לכנסת קבע כי מרד גטו וארשה "מסמל את הגבורה, את גבורת ישראל בימי השואה". שם אמר: "מרד זה על כל מסיבותיו יש בו לסמל את כל החורבן, את כל הפרשה האיומה הזאת, אשר דורות על דורות בישראל יזכרו אותה, ילמדו אותה ויחקרו אותה"³². השואה הצטיירה אצלו בו זמנית עם היפוכיה: הגבורה, התקומה. המסקנה החינוכית האחת מן השואה התאימה לכל תפיסתו של דינור: ציונות שמשמעותה אי-תלות באחרים. ציונות המצווה: "עלינו ליטול את גורלנו בידינו".

כרבים מחבריו, גם דינור היה בטוח בשנות המדינה הראשונות כי כדי שנהיה "יהודים חדשים" עלינו לשוב אל הקרקע ולחזור לעבודת כפיים. הוא תבע כי יהיו כאן "אנשים עובדים, עובדים ממש". בהתכוננו סביבו מצא "מעבר של מאות אלפי יהודים מחיי עבודה לתיווך ולפקידות" וקבע כי "זוהי סכנה לעצם קיומנו"³³. אף על פי שהוא לא חסך בדיבורים על חשיבות החינוך החקלאי ועל כך שבעיית החינוך הטכנולוגי תקבע את כל קיומנו כי "לא נוכל להתקיים אם לא

23/6/53, כינה הקומוניסט וילנר את דינור: "יידרו של סבא של יריב, המקראתי הישראלי".

29. גנון המדינה, משרד החינוך, גל' 1070, תיק 1360.

30. ועדת החינוך והתרבות של הכנסת, 6/3/52, ג"ה, גל' 1069, תיק 1350. נושא זה, עולה, כמובן, פעמים רבות. ראה גם, למשל: דיון בכנסת מיום 23/6/53, דברי הכנסת כרך XIV עמ' 1705.

31. ועדת החינוך של הכנסת, 6/3/52, ג"ה, גל' 1069, תיק 1350.

32. דיון בכנסת מיום 12/2/53. דברי הכנסת, כרך XIV, עמ' 1310.

33. ועדת החינוך והתרבות של הכנסת, 6/3/52, ג"ה, גל' 1069, תיק 1350. ראה גם את דברי דינור בדיון בכנסת מיום 31/3/52 * "דרכת החינוך התיכון הנמוכה יותר - שלוש שנים - צריכה להיות חובה לכל העם וצריכה לשאת אופי וגוון מקצועי בולט. העבודה צריכה להיות ענין לא רק לאידיאליסטים. מדינה זו צריכה להטיל חובת עבודה והשתלמות חקלאית או מקצועית תיכונית על כל אזרח ואזרח, אחרת לא נחזיק מעמד". דברי הכנסת, כרך XI, עמ' 1819.

נהיה עם העומד על רמה גבוהה בכושר המיכני".³⁴ ברם, למרות זאת, בתקופת כהונתו זכו דווקא בתי הספר התיכוניים העיוניים, התיאורטיים, לקידום רב.³⁵ אף על פי שלארץ ישראל עלו באותם ימים מעשרות גלויות, דינור האמין באפשרות ליצור בארץ "סגנון חיים ישראלי". הוא רצה במיוחד בעיצוב השכחות, החגים והמועדים בארץ. כבר בפגישת הסופרים הראשונה עם ראש הממשלה, בחורף 1949, קרא ל"מחשבה קולקטיבית של אנשי הרוח והממשלה" שתונחל לאחר מכן לעם.³⁶ בעת כהונתו כשר מינה ועדה מיוחדת שחיפשה "דרכים לחוג את יום העצמאות, לארגן מקהלות ועונג שבת... ליצור צורות הווי".³⁷ "סדר טו בשבט" ו"סדר של יום העצמאות" ששאף כי יערכו בכל בית בישראל, יצאו לאור כחוברות מיוחדות והופצו ברחבי המדינה באלפי עותקים.

דינור היה אחד "האחראים" להערכת הכשרת המורים מן הסמינרים לאוניברסיטאות. כשהציג בסמוך למינויו בפני ועדת החינוך של הכנסת את תוכניות הרפורמה שלו במערכת החינוך קרא "להקים בית ספר גבוה לחינוך... בית ספר זה ישכיר מורים ונגנות לבתי הספר היסודיים וכן מורים לבתי ספר תיכוניים. יהיו שם גם קורסים מיוחדים למפקחים, למדריכים, למנהלי בתי ספר, למורים בבתי ספר לדוגמה".³⁸ אחר-כך גם עשה רבות לאקדמיזציה של תעודת ההוראה. בסוגריים אעיר: אין ספק כי האקדמיזציה של ההוראה תרמה להעלת רמת הלימוד של המורים התיכוניים בישראל. אולם, היא גם פגעה באופי החינוכי-ערכי של הכשרת המחנכים בישראל. בתשובה למבקריו הבטיח דינור כי "בית ספר זה (בית הספר האוניברסיטאי לחינוך) לא יהיה בקלחת האוניברסיטה. אנו רוצים ליצור אקלים חינוכי (אחר)".³⁹ בעובדה רק חלק מכוונותיו של דינור התגשם.

לקראת סיום, אביא דברים של שלושה מממשיכי דרכו של דינור כמורה באוניברסיטה העברית שיש בהם כדי לקשר בין דינור ההיסטוריון ובין דינור מעצבה של מערכת החינוך. יעקב כ"ץ במאמר שכתב ב-1956, כמה חודשים אחרי פרישתו של דינור מכהונתו כשר החינוך והתרבות, טען כי מעשיו של דינור כשר

34. שם, שם.

35. בסקירה על מערכת החינוך, בוועדת החינוך והתרבות של הכנסת, אמר דינור כי בתשי"ב סיימו בכל הארץ בסך הכל 1300 תלמידים את בתי הספר התיכוניים העיוניים. בתשט"ו, כאשר דינור סיים את תקופת כהונתו כשר היו 15,179 תלמידים בכל ארבע הכיתות של בתי הספר התיכוניים העיוניים בארץ. הדיון בכנסת הוא מיום 4/11/52. ג"ה, גל' 1069, תיק 1350. הסטטיסטיקה על מספר תלמידי בתי הספר התיכוניים העיוניים היא מתוך השנתון הסטטיסטי לישראל, תשט"ו, מס' 7, ירושלים, תשט"ו, עמ' 237. הגידול במספרי התלמידים בחינוך החקלאי ובחינוך הטכנולוגי לא היה מתואם לימרות האידיאולוגיות. סך כל התלמידים בבתי הספר המקצועיים - בכיתות יסודיות ועל-יסודיות - גדל מ-4,366 בתשי"ב ל-5,981 בתשט"ו. סך התלמידים בבתי הספר החקלאיים גדל מ-5,068 תלמידים ל-5,390 תלמידים. השנתון הסטטיסטי לישראל, תשט"ו, מס' 7, ירושלים, תשט"ו, עמ' 238.

36. פגישת בן-גוריון והסופרים, 27/3/49, אמבג, תיקי פגישות, עמ' 7. ועדת החינוך והתרבות של הכנסת, 6/3/52, ג"ה, גל' 1069, תיק 1350.

37. ראה: א' מגד, הגדת העצמאות, הוצאת מטכ"ל אכ"א - ענף הסברה, תשי"ב. וכן: א' אבן-שושן, מקראי חג לסעודת יום העצמאות, כולל דברי פתיחה של פרופ' ב' דינור, ירושלים תשט"ו.

38. ועדת החינוך והתרבות של הכנסת, 6/3/52, ג"ה, גל' 1069, תיק 1350.

39. ועדת החינוך של הכנסת, 27/5/52, ג"ה, גל' 1069, תיק 1350.

מעידים על מעשיו כהיסטוריון. לטענתו: "עניינו בעיצוב המדיני והתרבותי של ההווה אינו נופל מעניינו בהבנת העבר". הוא קבע כי "כהיסטוריון שמר דינור ביודעים ובכוונה על זיקתו לתנועה הלאומית, ממנה קיבל דחיפה לבחירת הרבה מן הנושאים שנוקק להם; במערכת המושגים, המשמשים גם אמצעי ביסוס לשאיפות הלאומיות בהווה, פירש הרבה מתופעות העבר; ומן התחייה הלאומית שהיה שותף לקידומה למעשה, שאב ... את האמונה במשמעות המהותית של הכרת העבר, שבלעדיה אין עבודתו של ההיסטוריון אלא חיטוט אנטיקווארי".⁴⁰ כ"ץ סיים את המאמר באמירה שיש בה מחמאה לדינור אך גם ביקורת מרומזת כי "הראייה המהותית" של ההיסטוריה – שדינור כל-כך נצמד אליה – "היא הראייה המכהה את מבטו במקום זה ומחדדת במקום אחר. וראייה זו עצמה פרי המתח היא שבנפש האיש המפליג למרחקי העבר מתוך הזדהות חודרת, והחי את חיי ההווה מתוך תודעה היסטורית מובהקת".⁴¹

חיים הלל בן-ששון, במאמר שפרסם כשנה לפני פטירתו של דינור, הדגיש כי לפי דינור "לאידיאולוגיה מארגנת היה תפקיד מכריע בתולדות ישראל" וכי עבורו "האישיות ב-הא הידיעה בתולדות ישראל בכל דור הייתה מחוגי אנשי הרוח והוגי הדעות". כך משה רבנו וכך רב סעדיה גאון והרמב"ם, כך הבעש"ט וכך הרצל.⁴² שמואל אטינגר במאמר על 'בן ציון דינור, האיש ופועלו ההיסטורי' – שראה אור בשנת 1978, חמש שנים אחרי מותו של דינור – קבע כי "העשייה והמחקר ההיסטורי – מעולם לא נתפצלו ולא נפרדו בדינור". הוא הוסיף – את מה שמקובל על הכל בימינו – כי "מכאן גם כוחו, ומותר לומר גם חולשתו, כהיסטוריון". אטינגר ביקר את "הסגנון הלוהט, הרגיש, המתפרץ, של כתיבתו ההיסטורית" וקבע כי "כתיבתו ההיסטורית היא תגובה תוך כדי עשייה, תוך כדי מלחמה על גורל האומה ועל עתידה".⁴³

אומר מפורשות את מה ששלושת ההיסטוריונים הגדולים, כ"ץ בן-ששון ואטינגר, היססו לומר לרובם הענק בחייו, ולא העזו לכתוב עליו גם אחרי מותו: פרופסור דינור, האידיאולוג הלאומי וההיסטוריון הלאומי, חטא מדי פעם באינוס ההיסטוריה. בכיפופה לצרכיו. בהתאמתה למה שנראה בעיניו כ"צרכינו".⁴⁴ לא רק ההיסטוריון, גם השר-המחנך היה מדי פעם דומיננטי מדי, רוצה לומר צנטרליסטי-כפייתי. אולם, זכותו הגדולה שתיחרת לו לימים רבים היא כי הוא הצליח לאחד את רוב פלגי מערכת החינוך, לבד מאלו הדתיים, וקידם מאד את כל החינוך הממלכתי בישראל. בן-ציון דינור פעל לצידו של בן-גוריון והיה במידה רבה הן סדן והן מקבת לקידום

40. יעקב כ"ץ, *לאומיות יהודית*, ירושלים, תשמ"ג, עמ' 230.

41. שם, עמ' 238.

42. ח' בן-ששון, 'בן-ציון דינור ז"ל' – האיש במחקרו, ציון, שנה ל"ז, תשל"ב, ירושלים, עמ' 224-225.

43. ש' אטינגר, 'בן-ציון דינור, האיש ופועלו ההיסטורי', בתוך: ב"צ דינור, *דורות ורשומות, מחקרים ועיונים בהיסטוריוגרפיה הישראלית בבעיותיה ובתולדותיה*, ירושלים 1978, עמ' י"ז.

44. ראה, למשל, הקטע בו טוען דינור כי הרצל, כביכול, חזה את השואה: "הרצל היה התחזה הגדול הראשון שקם בישראל אחרי היחנת חזון בישראל... ותמצית חזונו הייתה: "לא יארכו הימים – קחו שעות ביד" וספרו את השעות ומנו את הרגעים... האנטישמיות אינה אלא ראשיתה של מלחמה אכזרית נגדנו, מלחמת-השמד, שהוכרה על העם היהודי. המלחמה היא לנו מפנים ומאחור, מכל המעמדות ומכל העמים, שבתוכם אנו שרויים. בעוד מועד עלינו

השקפות שניהם, שהיו בתחומים ההיסטוריוסופיים-חינוכיים קרובות מאד אלו לאלו.⁴⁵ דינור היה ללא ספק אחד האינטלקטואלים המעצבים של ימי ראשית המדינה. כהיסטוריון, "אירגן" את כל ההיסטוריה היהודית על פי "המפה הציונית" וקבע את כל זרימתה החד-כיוונית לציון. כשר, ביקש להנחיל לעם החדש שנתגבש בארץ את "הכוחות הפנימיים" שהיו חיוניים בעיניו. הוא ביקש לעשות כן באחידות פטרנליסטית: תוכנית לימודים אחידה, עיצוב אחיד של דפוסי שבת וחג ועוד. בימי ראשית המדינה – בימים שמדיניות 'כור ההיתוך' היתה דומיננטית הן בארצות המערב והן בארצות מזרח אירופה – הצליח באופן חלקי. אולם, כאשר הימים השתנו, כאשר הגיעו ימים שדגלו ביתר חופש וביתר פלורליזם תרבותי – נותרו דינור וגישתו, מושא לביקורת – ואצל אחדים סמל לדיראון-עולם. בימינו, שאין בהם די אמפאטיה למנהיגי העם והארץ ולמצוקות שהיינו נתונים אליהן בגולה, בימי היישוב ובעת הקמת המדינה – ולעיתים מתערבבים ענקים וחגבים – דומה כי נשכחו תרומותיו הרבות, וזכורות יותר התבניות הציוניות אותן ניסה לכפות.⁴⁶

לראות נכוחה את הדברים. אין לנו תקווה, אלא אם נהיה עם יושב על אדמתו, מרוכז בארצו... במלה אחת: מדינת היהודים. זו לא רק דרך של גאולה, כי אם הנתיב האחד להצלה... הזמן דוחק, כל רגע יקר. לפנינו אימה חוועות: 'פרעות קישינוב' הן משחק-ילדים כלפי מה שצפוי לנו בעתיד, אם לא נמהר". ב' דינור, בנימין זאב הרצל, על האיש דרכו ודמותו, חווננו ופעלו, רמת-גן, 1968, עמ' 107-108.

45. בתחומים מדיניים וביטחוניים היה, לעיתים, בין השניים, מרחק רב. כך, למשל, בעת הדיון בסיעת מפא"י בכנסת על הפיכת ירושלים למקום מושבה הרשמי של ממשלת ישראל יצאו שישה חברים נגד בן-גוריון – וצידדו בקן של שרת שהבריק מניר-ירוק. השישה היו קפלן, שפרינצק, לביא, לבון, הרצל ודינור. מולם זכתה עמדת בן-גוריון לתמיכה מוחצת של עשרים וארבעה. פרטיכל סיעת מפא"י בכנסת, א"ה, 11/2/1. או, דוגמא שנייה: בהצבעה בממשלה על תוכניתו של בן-גוריון לכבוש את רצועת עזה באביב 1955 – תוכנית שהוכשלה בתשעה קולות לעומת חמישה שקיבלה הצעתו של בן-גוריון – היה דינור אחד משלושה שרי מפא"י (שרת, נפתלי ודינור), שיצאו נגד ראש הממשלה. לשלושה האלה הצטרפו נציגי 'הציונים הכלליים', הדתיים והפרוגרסיבים – והם שהכריעו את הכף. רק ארבעה שרי מפא"י האחרים – גולדה, אשכול, דב יוסף ובכור שטרית תמכו ב'זקן'. יומן בן-גוריון, 3/4/55. אחרי אותו דיון אמר בן-גוריון לדינור: "אתה אינך יודע להבחין בין עשיית היסטוריה לבין כתיבת היסטוריה". ש' נקדימון, 'כך הוכשלה הצעתו של בן-גוריון לכבוש את עזה ב-1955', מאמר המבוסס על פרטיכלים, ידיעות אחרונות, 6/5/73.

46. ראה, כדוגמא: ת' שגב, המיליון השביעי – הישראלים והשוואה, ירושלים, 1991, עמ' 420-423, או: א' רז-קרקוצקי, 'גלות בתוך ריבונות, לביקורת "שליטת הגלות" בתרבות הישראלית', תיאוריה וביקורת 4, סתו 1993, עמ' 23. תגובה מעניינת ל'היסטוריונים החדשים' היוצאים נגד דינור ומכלילים ממנו על כל ההיסטוריוגרפיה הציונית, השיב ז' צחור במאמרו 'היסטוריה ופוליטיקה', דבר, 11/11/94. עבודת דוקטוראט חשובה נכתבת בימים אלה על-ידי גבי אריאל ריין באוניברסיטה העברית בירושלים ונושאה הוא בן-ציון דינור ההיסטוריון הלאומי. בפרק מן העבודה, אשר הרצתה גבי ריין בכנס החברה ההיסטורית שנערך ביולי 1994 ועסק ב'בן-ציון דינור, היסטוריון לאומי כמחנך האומה', היא משווה השוואות מעשיות ביותר של שורה של עמים שבשלב התרם-מדיני שלהם ניכרה השפעה גדולה של היסטוריונים-ממניכים. גבי ריין בעבודתה שוללת את גישת 'ההיסטוריונים החדשים' – ומכניסה את דינור לקונטקסט היסטורי-בינלאומי רחב.